

LA RESOLUCIÓ ESPACIAL COM A CONDICIONANT DEL RESULTAT CARTOGRÀFIC: UN ESTUDI SOBRE EL DESPOBLAMENT PIRINENC

Carles Guirado, Enric Mendizàbal, Jordi Nadal, Albert Pèlachs, Aimada Solé, Joan Manuel Soriano i Antoni F. Tulla

Grup de Recerca en Àrees de Muntanya i Paisatge (GRAMP)
Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona

1. Introducció

Una de les línies de recerca en què treballa el nostre grup¹ és l'anàlisi de les transformacions del paisatge pirinenc relacionades amb el procés del despoblament, analitzant-ne les causes, així com les conseqüències que aquest fenomen té sobre el territori. Les primeres es poden resumir en tot un conjunt de factors o elements que han abocat irremissiblement a l'abandonament, bàsicament els relacionats amb el pas de l'economia tradicional de les àrees de muntanya a la de mercat, així com el greuge comparatiu entre les condicions de vida dels nuclis urbans, cada cop més confortables, i el manteniment de la precarietat en el món rural, sense oblidar la difícil accessibilitat als serveis. A partir de la segona meitat del segle XX, les àrees urbanes anaven concentrant no només progressos econòmics, sinó també socials, com millores en la sanitat, la dotació de serveis, etc. en les quals hi col·laboraven la població emigrant de les àrees rurals de muntanya. Com a contrapartida, les àrees de muntanya es quedaven immerses en un retràs econòmic i social cada vegada més profund, el qual tenia greus repercussions en la qualitat de vida dels seus habitants, generant desavantatges territorials en relació a altres àrees del país. Fernando Collantes (2005) empra el concepte de penalització rural per fer referència a aquest greuge comparatiu, entès com la condemna que suposa des d'una perspectiva personal, social i econòmica pertànyer a un territori rural i les limitacions que això genera en les condicions de vida de la població (Collantes, 2005). En un territori rural de muntanya, com és el cas de l'àmbit d'estudi d'aquest treball, aquesta penalització es pot veure agreujada per la doble condició de marginalitat.

Les conseqüències sobre el medi, al seu torn, tenen a veure amb l'abandonament del territori i particularment de les explotacions agrícoles, amb una progressió generalitzada de la vegetació secundària i una variació en la taxa d'erosió dels sòls (a voltes positiva i a voltes negativa), un abandonament de les pràctiques conservacionistes,² que suposen la pèrdua del patrimoni arquitectònic, la desaparició dels camins, l'enrunament de les feixes allà on n'hi ha (que provoca tot un seguit d'esllavissades i de moviments de vessants), el col·lapse dels drenatges i dels recs i la manca de manteniment de les masses forestals, amb la consegüent problemàtica afegida dels incendis forestals (Soriano *et al*, 1994).

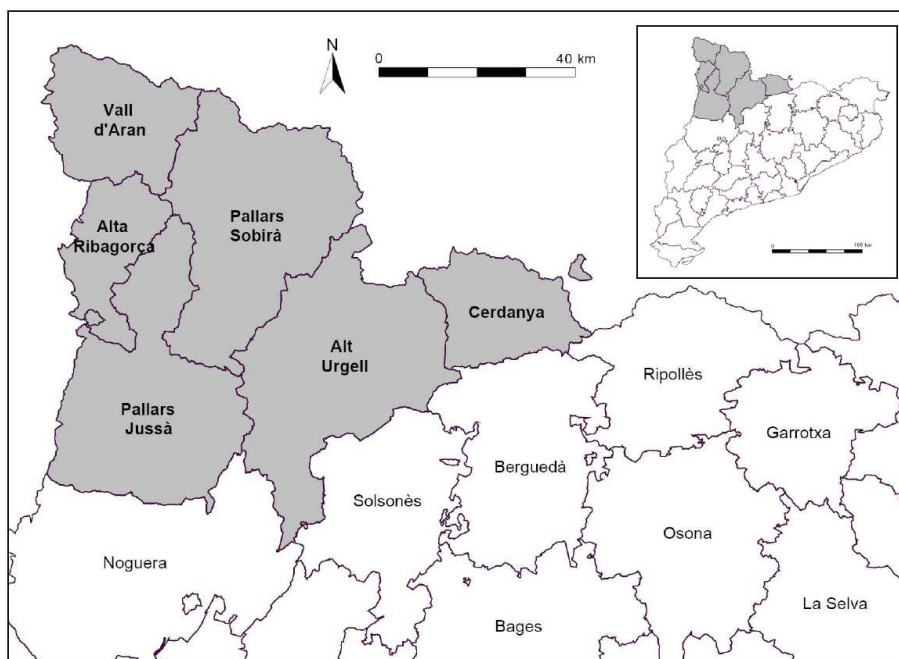
La necessitat d'analitzar amb el màxim detall aquestes dinàmiques territorials i del paisatge ens ha portat a estudiar el procés del despoblament en les comarques de muntanya, que és l'àmbit d'estudi on realitzem les nostres recerques. Així doncs, en aquesta comunicació es presenta una anàlisi del fenomen de despoblament del Pirineu català des de tres escales espacials: escala comarcal, escala municipal i escala inframunicipal. D'aquesta manera es pretén demostrar com, tan important com l'escala cartogràfica, ho és la resolució en el tractament de la informació que es vol cartografiar,

a l'hora d'aportar llum als fenòmens que es pretenen estudiar, per la seva correcta interpretació.

2. L'evolució del poblament a l'Alt Pirineu i Aran els darrers 150 anys

Els diferents censos i padrons que es realitzen periòdicament són les fonts que s'utilitzen normalment per a fer una anàlisi diacrònica com la que es planteja aquí.³ Per bé que no és possible contrastar la seva fiabilitat –almenys per als documents antics– i fins i tot s'ha pogut constatar que, en alguns casos i per a alguns anys concrets, les dades que recullen aquests documents són molt diferents d'altres xifres oficials, s'ha de donar per bo, llevat que es vulgui –i pugui– fer un exhaustiu i costós treball de camp.

Figura 1. Àmbit territorial de l'Alt Pirineu i Aran

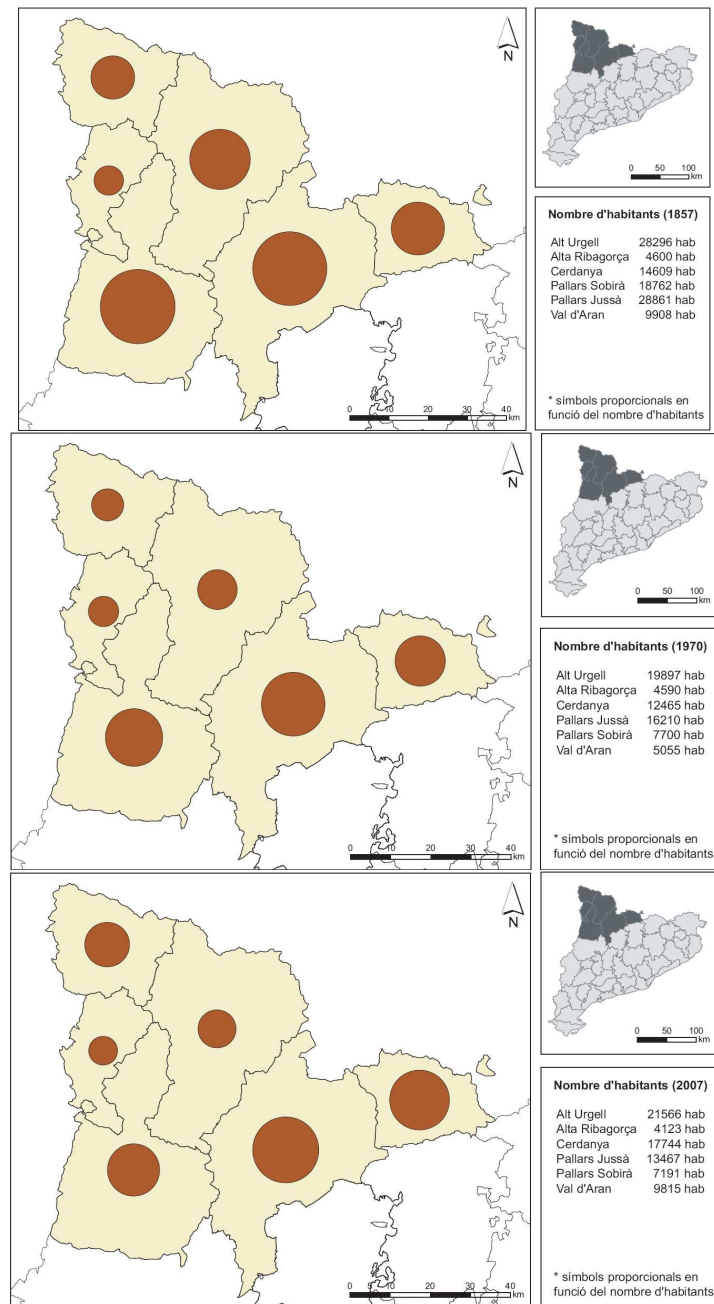
Font: elaboració pròpia

De tots els censos coneguts i que ofereixen una informació comparable a l'actual, aquell que mostra, per a totes les comarques de muntanya, la xifra de població més alta de la història és la de mitjans del segle XIX, amb alguna excepció. Efectivament, si analitzem les dades d'evolució de la població a escala comarcal, ens trobem que de les comarques de l'Alt Pirineu i Aran (figura 1) només una té més població l'any 2007 que al 1857. Com es desprèn del que s'ha dit suara, aquest any no ha estat escollit a l'atzar, certament, sinó que el cens de 1857 marca un punt d'inflexió a partir del qual comença una davallada demogràfica en totes les comarques considerades, algunes de les quals han iniciat una lleugera recuperació però només la Cerdanya ha recuperat i fins i tot superat la xifra de població registrada al 1857. L'Alt Urgell i la Vall d'Aran han repuntat els últims anys però presenten xifres inferiors a les registrades a mitjans del segle XIX. Les tres comarques restants –l'Alta Ribagorça, el Pallars Jussà i el Pallars Sobirà– han mantingut un descens constant i gairebé ininterromput fins al moment actual. A la taula 1 es recullen les xifres per aquests dos anys més un any intermedi, 1970, moment en el qual es perceben els greus impactes demogràfics causats per la segona etapa de despoblament, iniciada a mitjans del segle XX. A l'annex cartogràfic (figures 2 i 3) es mostren aquestes variacions demogràfiques a escala comarcal.

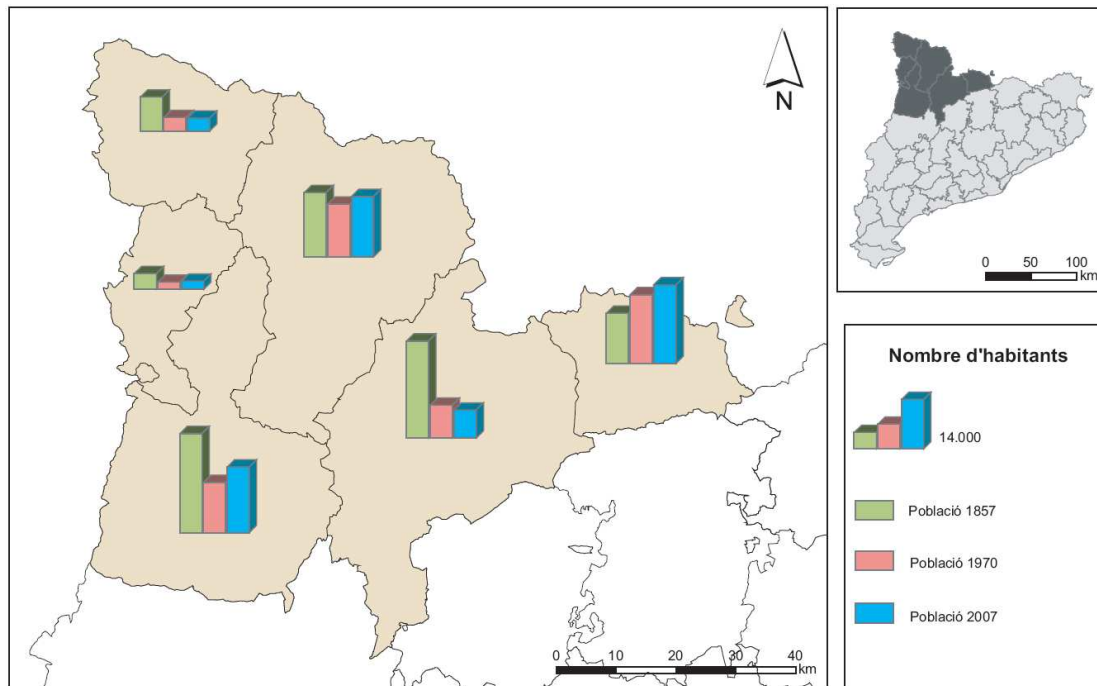
Taula 1. Variació de la població de l'Alt Pirineu i Aran per comarques (1857, 1970 i 2007)

Comarca	1857	1970	2007	Variació 1857-2007
Alt Urgell	28296	19897	21566	-6.730
Alta Ribagorça	4600	4590	4123	-477
Cerdanya	14609	12465	17744	+3.135
Pallars Jussà	28861	16210	13467	-15.394
Pallars Sobirà	18762	7700	7191	-11.571
Val d'Aran	9908	5055	9815	-93

Font: elaboració pròpia a partir de CED i IDESCAT (2008)

Figura 2. Distribució de la població a l'Alt Pirineu i Aran per comarques (1857, 1970 i 2007)

Font: Elaboració pròpia a partir de CED i IDESCAT (2008)

Figura 3. Variació de la població de les comarques de l'Alt Pirineu i Aran (1857, 1970 i 2007)

Font: Elaboració pròpia a partir de CED i IDESCAT (2008)

Tanmateix, les dades a nivell comarcal poden emmascarar –de fet, ho fan– una realitat demogràfica encara més acusada: efectivament, en el si de cada comarca ens podem trobar uns fluxos migratoris interns que, com a resultat dels quals s’accentua la polarització entre àrees urbanes (més densament poblades) i àrees rurals (amb una baixa densitat de població). El procés de despoblament no ha afectat de manera homogènia a tot el Pirineu. En el sí d’aquestes àrees afectades pel decreixement demogràfic apareixen uns pols d’atracció, els quals acostumen a coincidir les capitals comarcals o altres centres importants dins la jerarquia urbana de la comarca com són els “capitals de vall” (Campillo *et al*, 1988). Aquests nuclis principals absorbeixen, en un primer moment, una part dels emigrants procedents dels petits nuclis d’una àrea més o menys propera, produint-se, de manera contemporània al procés de despoblament, un procés de concentració demogràfica i creixement urbà, donant lloc a un territori dual. Així doncs, es poden trobar àrees amb comportament demogràfic clarament expulsor, origen de gran part dels emigrants que protagonitzen el despoblament, formada principalment per pobles de mitjana i alta muntanya, amb pocs recursos i amb unes condicions d’habitabilitat desfavorables. Per contra, es troben uns nuclis urbans, constituïts, principalment, per les capitals i subcentres comarcals, els quals actuen, en un primer moment, com a centres receptors d’una part d’aquesta població emigrada, des dels quals es pot produir una segona migració cap a altres àrees del país, bé sigui cap a àrees rurals més afavorides o cap a àrees d’expansió industrial (Guirado, 2007).

Així doncs, si analitzem les dades a escala municipal ens trobem amb una realitat substancialment diferent a la que presenta l’anàlisi comarcal: dels 77 municipis de l’àmbit d’estudi, només 12 han crescut en població: la Seu d’Urgell i Oliana a l’Alt Urgell; Alp, Guils de Cerdanya, Llívia i Puigcerdà a la Cerdanya; la Pobla de Segur al Pallars Jussà, Esterri d’Àneu al Pallars Sobirà, el Pont de Suert a l’Alta Ribagorça i Bossòst, Les i Vielha e Mijaran a la Vall d’Aran. Com es pot comprovar a la taula 2, d’aquests 12 municipis 4 presenten un creixement sostingut, 2 augmenten entre 1857 i

1970 i després tornen a disminuir i 6 es comporten a l'inrevés: baixen entre 1857 i 1970 però els darrers 37 anys remunten aquesta davallada i acaben superant la població de 1857. Tots els altres 65 municipis presenten una davallada entre 1857 i 1970, però n'hi ha 17 que després repunten una mica, però –òbviament– sense arribar a la població inicial. Fixem-nos que hi ha 3 comarques on només creix un municipi, de les quals dues (Pallars Jussà i Pallars Sobirà) aquest creixement no coincideix amb la seva capital

Taula 2. Variació de la població dels municipis que incrementen el nombre d'habitants entre 1857 i 2007

Municipi (comarca)	1857	1970	2007	Variació 1857-2007
Alp (Cerdanya)	648	923	1576	+928
Bossòst (Vall d'Aran)	1105	718	1115	+10
El Pont de Suert (Alta Ribagorça)	2202	2985	2418	+216
Esterri d'Àneu (Pallars Sobirà)	762	687	815	+53
Guils de Cerdanya (Cerdanya)	394	240	452	+58
La Pobla de Segur (Pallars Jussà)	1630	3583	3089	+1.459
La Seu d'Urgell (Alt Urgell)	3792	8658	12703	+8.911
Les (Vall d'Aran)	780	718	944	+164
Oliana (Alt Urgell)	1140	1791	1938	+798
Puigcerdà (Cerdanya)	2613	5603	8949	+6.336
Vielha e Mijaran (Vall d'Aran)	2910	1989	5385	+2.475

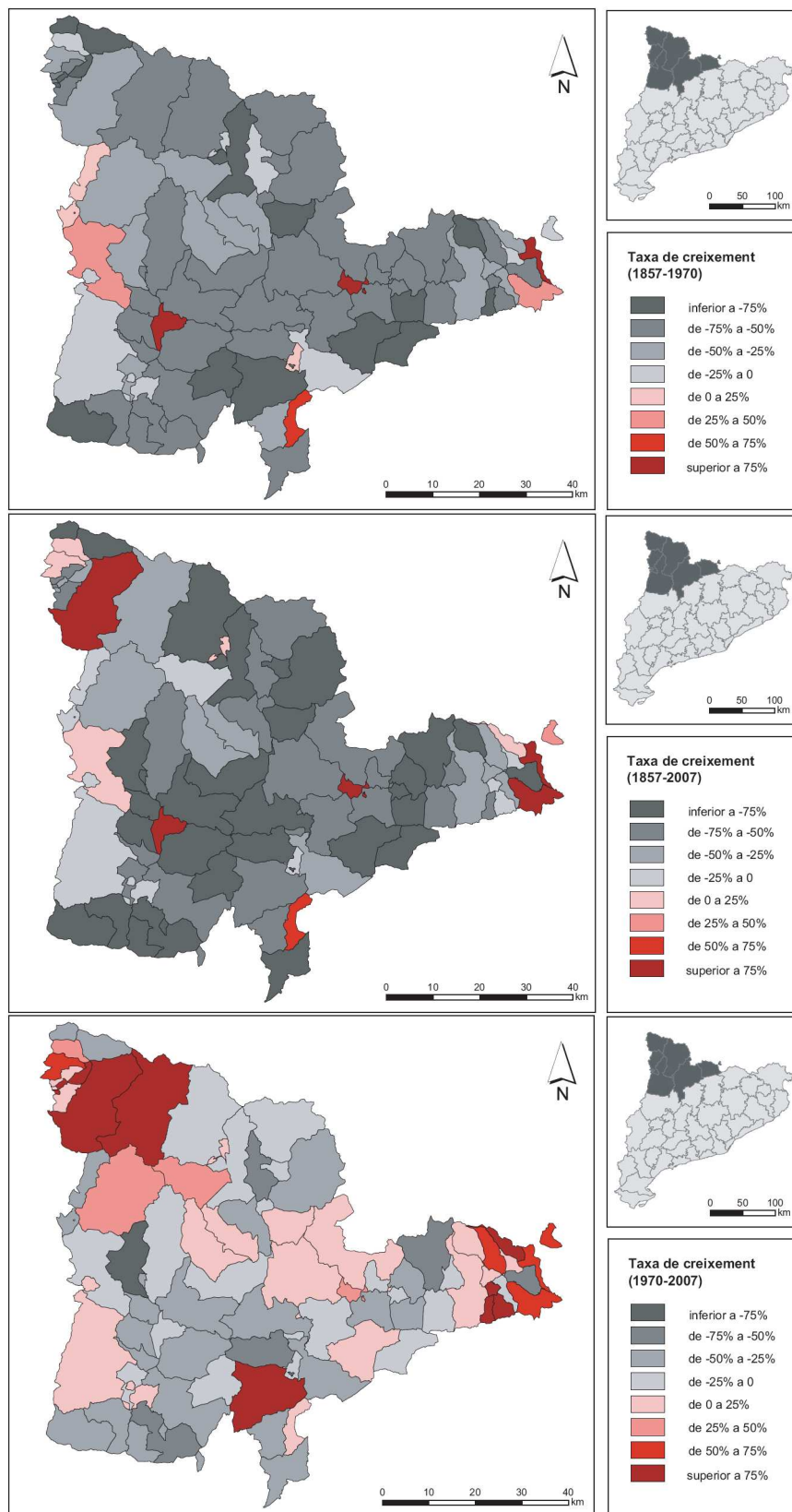
Font: elaboració a partir de CED i IDESCAT (2008)

La figura 4 de l'annex cartogràfic mostra quins municipis han crescut en població i quins n'han perdut entre els anys considerats. Es pot veure com hi ha un clar canvi de tendència entre el primer període (1857-1970) i el segon (1970-2007), però si es considera el període sencer (1857-2007), la dinàmica és clarament recessiva. En la figura 5 es visualitza aquesta polarització: creixement d'alguns –molt pocs– nuclis i decreixement de la gran majoria.

Tanmateix, per adonar-se de la magnitud del fenomen, no n'hi ha prou a utilitzar la informació a escala municipal, sinó que cal descendir al nivell d'entitat de població. Aquesta escala de treball mostra el major grau de detall: en el padró de l'any 1857 consten 627 nuclis de població per a la vegueria, 150 dels quals corresponen a masies i cases aïllades. Per tant, hi havia 477 pobles de diverses magnituds, dels quals només 10 amb més de 1.000 habitants i la major concentració corresponia a la Seu d'Urgell amb 3.089 habitants. En aquests cent cinquanta anys transcorreguts han desaparegut totes les masies i 171 nuclis de població han estat completament abandonats. Per contra, han aparegut 56 nuclis nous, tots ells urbanitzacions, la més espectacular de les quals és la Pleta de Baquèira, a la Vall d'Aran (espectacular quant a magnitud de l'operació urbanística, perquè la quantitat de població censada és força modesta: 145 persones). En resum, el balanç és que actualment hi ha 362 nuclis, dels quals 306 ja existien fa 150 anys. Pel que fa a la població, evidentment els 56 nuclis nous en guanyen però dels 306 d'antics, només en guanyen 41 i dos s'han quedat igual. Dit a la inversa, hi ha 263 nuclis que han perdut part de la seva població en aquests 150 anys. El panorama complet del procés de despoblament és: 171 nuclis més 150 cases aïllades totalment abandonats i 263 nuclis amb disminució de la població. Això és el que s'ha representat en els mapes de la figura 6 on, més enllà de les dades, es constata d'una forma molt visual no només aquesta disminució sinó també la redistribució de la població sobre el

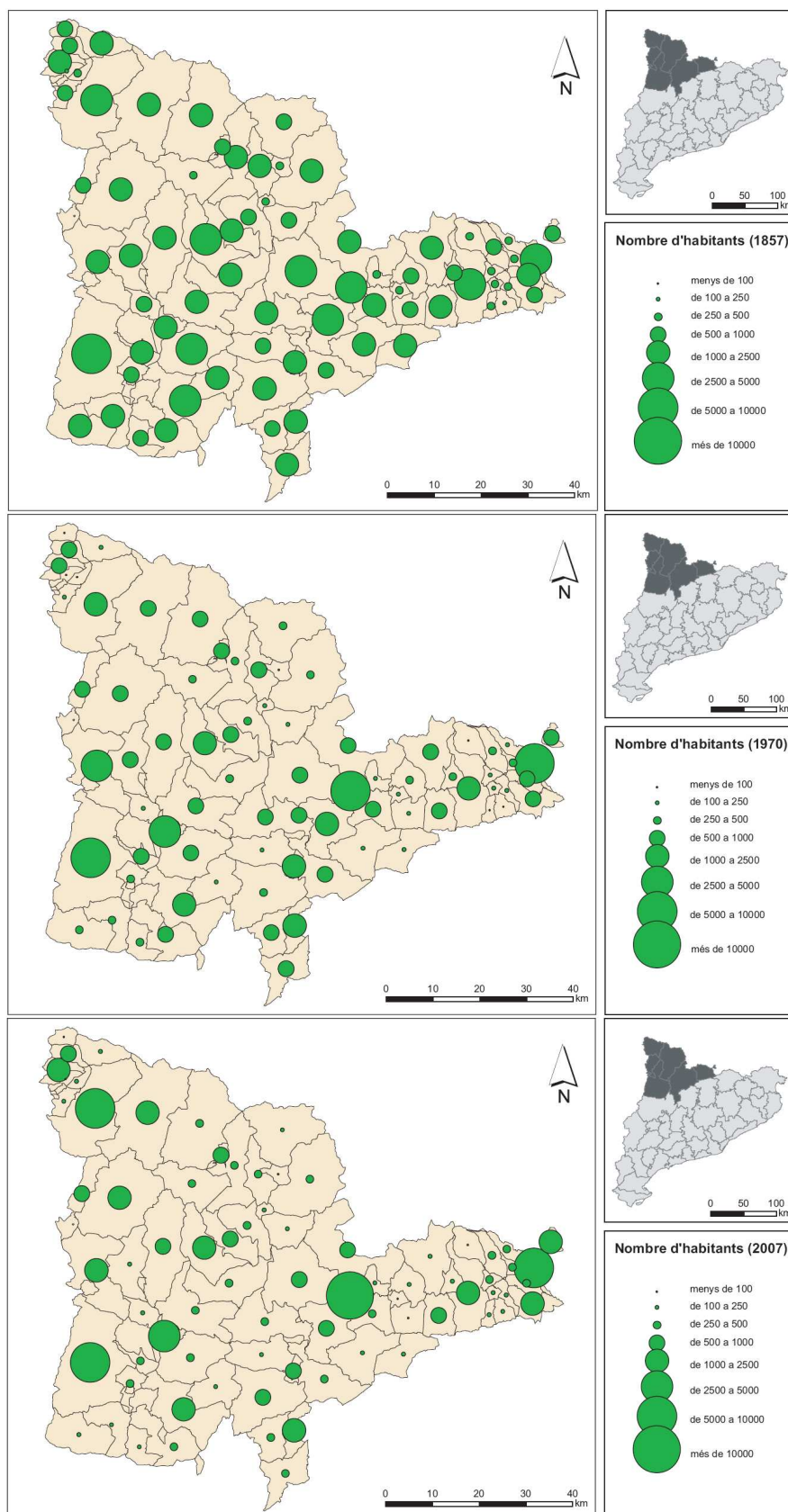
territori. El resultat hauria estat més contundent (és a dir, la diferència entre els mapes més abismal) si s'hi haguessin inclòs els 321 nuclis i cases desapareguts

Figura 4. Taxa de creixement dels municipis de l'Alt Pirineu i Aran (1857, 1970 i 2007)

Font: Elaboració pròpia a partir de CED i IDESCAT (2008)

Figura 5. Distribució de la població per municipis de l'Alt Pirineu (1857, 1970 i 2007)

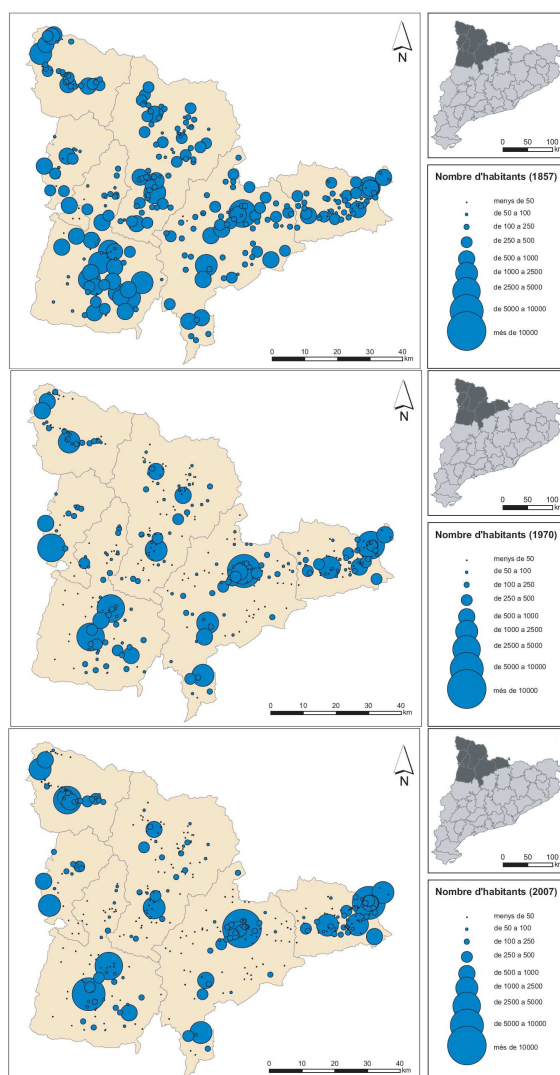
Font: Elaboració pròpia a partir de CED i IDESCAT (2008)

3. Conclusions

La proposta cartogràfica sobre un estudi del despoblament pirinenc que s'ha presentat permet palesar amb un exemple aplicat que sense variar l'escala és pot representar la mateixa variable –la població– organitzada de diferents maneres i des de diversos punts, amb uns resultats molt variables. Pel que fa a l'estudi en si, la forma escollida per a cartografiar amb més detall el procés de despoblament (figura 6) permet veure com més enllà de la pèrdua de població que experimenten quasi totes les comarques i els municipis, la major part d'aquesta davallada es produeix al seu interior, ja que la majoria de nuclis en perden per a nodrir d'habitants les capitals respectives o algun altre nucli secundari. La desertificació de la major part del territori s'hi mostra de forma inapel·lable.

De forma complementària acabaren dient que aquest estudi es completarà amb un treball de camp que permetrà millorar la qualitat i la fiabilitat de la informació i també que les dades han estat tractades mitjançant un sistema d'informació geogràfica que permet associar la cartografia a les bases de dades, de manera que l'actualització és molt senzilla si es disposa de la informació.

Figura 6. Distribució de la població per nuclis de l'Alt Pirineu i Aran (1857, 1970 i 2007)

Font: Elaboració pròpia a partir de CED i IDESCAT (2008)

Notes

- ¹ GRAMP. Grup de Recerca en Àrees de Muntanya i Paisatge
- ² Feines de conservació i control del medi físic tals com els marges, les sèquies, les feixes, etc. que permetia treure profit dels recursos al mateix temps que es garantia la conservació de l'entorn (Campillo i Villaró, 1988). Quan aquestes tasques de conservació del medi i adaptació a les condicions ambientals desapareixen s'inicia un procés d'erosió de la cobertura edàfica de magnituds importants, reduint la fertilitat del sòl, i per tant, les possibilitats de tornar-lo a conrear en un futur.
- ³ Les dades de població emprades al llarg de tot aquest treball han estat proporcionades pel Centre d'Estudis Demogràfics o bé extretes del Institut d'Estadística de Catalunya (IDESCAT, 2008)

Bibliografia

- ACÍN, J.L. (2004) "La despoblación como cuestión científica y humana". A: *Ripacurtia*, núm. 2 (Dossier: La despoblació a la Ribagorça), p. 15-32.
- ALDOMÀ, I. (1999). *La crisi de la Catalunya rural: una geografia dels desequilibris comarcals, 1960-1991*. Editorial Pagès. Lleida.
- ALDOMÀ, I.; MENDIZÀBAL, E.; PÈLACHS, A.; SORIANO, J. M. (2004) "La transformació del territori i del paisatge de l'Alt Pirineu". A: VICEDO, E. [ed.] *Medi, territori i història. Les transformacions territorials en el món rural català occidental*, Lleida, Pagès, p. 139-164
- ARQUÉ, M.; GARCÍA, A.; MATEU, X. (1982). "La penetració del capitalisme a les comarques de l'Alt Pirineu". A: *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 1: 9-67. Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona. Cerdanyola del Vallès.
- CAMPILLO, X.; VILLARÓ, A. *Causas i conseqüències del despoblament*. La Seu d'Urgell: MAB 6 Alt Pirineu, 1985.
- CAMPILLO, X.; SANCLIMENS, X.; VILLARÓ, A. (1988). "El desenvolupament i l'evolució de l'estructura socioeconòmica muntanyenca. Una proposta de desenvolupament de la muntanya a partir de les capitals de vall". A: *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 12: 21-37. Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona. Cerdanyola del Vallès.
- COLLANTES, F. "Declive demográfico y cambio económico en las áreas de montaña españolas, 1860-2000". A: *Revista de Historia Económica*, 23, 2005, p. 515-540.
- GUIRADO, C. (2007). *De la despoblació a la revitalització demogràfica: canvis en el comportament de la població al Pirineu català (1860-2006). El cas de l'Urgellet i el Bardià (Alt Urgell-Cerdanya)*. Memoria de investigació. Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona.
- GUIRADO, C. (2008) "Dualidad territorial en espacios rurales de montaña. Repercusiones en el paisaje del Pirineu catalán". A: *Diez años de cambios en el Mundo, en la Geografía y en las Ciencias Sociales, 1999-2008. Actas del X Coloquio Internacional de Geocrítica, Universidad de Barcelona, 26-30 de mayo de 2008* <<http://www.ub.es/geocrit/-xcol/programa.htm>>
- LÓPEZ, F.; FELIP, R. A.; TULLA, A. F.; SORIANO, J. M. (1996). *Revitalització de pobles deshabitats del Pirineu*. Departament de Política Territorial i d'Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya. Barcelona.
- MENDIZÀBAL, E. (1991), "Les noves tendències del poblament". A: *Primer Congrés Català de Geografia. Tom II: Ponències*, Barcelona, Societat Catalana de Geografia, pp. 159-178
- MENDIZÀBAL, E. (2000) "Els canvis demogràfics". A: VILAGRASA, J. [coord], *Transformacions territorials a Catalunya (segles XIX-XX)*, Lleida, Pagès Editors, pp. 15-44

- MENDIZÀBAL, E.; DEVOLDER, D.; PUJADAS, I.; CABRÉ, A. (1987), *Estudi demogràfic del territori de muntanya a Catalunya*. Papers de Demografia (CED), núms. 18 i 19.
- MENDIZÀBAL, E.; NASARRE, E.; PÈLACHS, A. (2003) “La construcción de un nuevo paisaje”. A: ESTEBAN, A. [coord.] *Los paisajes de Parques Nacionales. La humanización de las altas cuencas de la Garona y las Nogueras (4500 aC - 1955 dC)*, Madrid, Ministerio de Medio Ambiente, p. 267-342
- MOLINA, D. (2002). “El proceso de desertización demográfica de la montaña pirenaica en el largo plazo: Cataluña”. A: *Ager. Revista de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo rural*, 2: 81-99. Centro de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo de Áreas Rurales. Zaragoza.
- MOLINA, D.; NADAL, J.; SORIANO, J.M. (1997) “La transformació de l’espai agrari a Catalunya”. A: *Medi Ambient. Tecnologia i Cultura*, núm. 18, p. 42-49.
- PÈLACHS, A.; SORIANO, J. M. “L’aprofitament dels béns comunals. El cas de la Ribalera al segle XX.”. A: LO PI NEGRE (2002). *Els béns comunals i la gestió del territori al Pirineu català: actes del seminari “Que en farem dels comunals?”*. Sort, maig de 2002. Departament de Medi Ambient. Generalitat de Catalunya.
- SORIANO, J. M. (1994), *Efectes del despoblament sobre el medi físic d’un territori de muntanya (Tuixén, Parc Natural del Cadí-Moixeró): Estudi de la variació de la fertilitat del sòl en camps de conreu abandonats*. Tesis Doctoral. Bellaterra (Cerdanyola del Vallès): Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Geografia.
- SORIANO, J. M. (1994), “El procés de despoblament a les comarques de la Cerdanya i l’Alt Urgell”, *Documents d’Anàlisi Geogràfica*, núm. 25, pp. 141-163
- SORIANO, J. M.; AMBRÓS, S.; DOMINGO, M.; MOLINA, D.; NADAL, J. (1994), “Medi físic i poblament en un municipi de muntanya: l’abandonament de camps de conreu a Tuixén”, *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 37, pp. 149-164
- SORIANO, J. M.; MENDIZÀBAL, E. (1994). *Efectes mediambientals del despoblament rural a Catalunya*. Departament de Medi Ambient de la Generalitat de Catalunya (informe no publicat).
- TULLA, A. F.; SORIANO, J. M. (2002). “El repoblament del Pirineu català: disseny o realitat?”. A: *Mètode: Revista de difusió de la investigació de la Universitat de València*, núm. 36 (monogràfic *Paisatges de l’oblit*): 65-70.